Małgorzata Kozak, *Prawo dziecka do edukacji. Założenia pedagogiczno-prawne i bariery realizacyjne*, Wydawnictwo Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2013, ss. 220.

Język pedagogiki oraz język prawny i prawniczy bardzo różnią się od siebie. Sposób widzenia i opis rzeczywistości dokonany przez pedagoga i prawnika często są tak od siebie odległe, że nie sposób uzgodnić w miarę spójnych stanowisk. Bliski mi jest szczególnie obszar pedagogiki resocjalizacyjnej, a szczególnie praktyki resocjalizacyjnej, gdzie od lat widoczny jest spór o efektywność działań resocjalizacyjnych, mierzony zwykle przez prawników „twardym" statystycznym wskaźnikiem powrotów do przestępstwa. Pedagodzy resocjalizacji, dla których celem działań jest troska o optymalny rozwój człowieka, posługują się „miękkimi" kryteriami efektywności resocjalizacji, takimi jak adekwatny obraz siebie, poczucie spójności czy samorealizacji. Podobne sytuacje występują w obszarze pedagogiki szkolnej czy szerzej pojętej edukacji, co szczególnie widoczne jest w różnych kontekstach permanentnej reformy szkolnictwa na wszystkich jego poziomach. Opis zmian systemowych dokonywany w języku prawnym wydaje się opisem zupełnie innej rzeczywistości, jeśli jego autorem jest pedagog. Te dwie perspektywy widzenia rzeczywistości, która jest przedmiotem zainteresowania i pedagogów, i prawników, najczęściej nie dają się pogodzić, tym bardziej cieszy fakt, że w literaturze pedagogicznej pojawiła się przed dwoma laty książka Małgorzaty Kozak, które z powodzeniem łączy sposób postrzegania rzeczywistości pedagogicznej przez prawnika i pedagoga. Autorka wykorzystała wiedzę pedagogiczną i wiedzę prawną, aby zaprezentować swoją spójną wizję prawa dziecka do edukacji.

Recenzowana publikacja jest efektem kilkuletniej pracy badawczej i dopracowaną, po uwagach recenzentów i własnych już dojrzalszych przemyśleniach, wersją pracy doktorskiej, wydaną przez Biuro Rzecznika Praw Dziecka w Warszawie. Publikacja

niniejsza zrecenzowana została przez prof. E. Jarosz i prof. W. Theissa w ramach konkursu RPO na pracę dyplomową poruszającą problematykę praw dziecka. Książka składa się z dwóch części; pierwszą stanowi pedagogiczno-antropologiczna i prawna perspektywa prawa dziecka do edukacji, na drugą natomiast składa się analiza empiryczna nakierowana na identyfikację i opis systemowych barier w realizacji prawa dziecka do edukacji. Lektura już pierwszej części książki wskazuje na umiejętność łączenia przez M. Kozak języka pedagogiki i języka prawnego, gdyż analiza antropologicznych i pedagogicznych aspektów życia dziecka – ucznia, samego dzieciństwa i kontekstów edukacyjnych rozbudowana jest o opis „rzeczywistości" prawnej, czyli języka pojęć prawnych: podmiotowości prawnej dziecka i jego prawa do edukacji na podstawie obowiązującego prawa polskiego i standardów międzynarodowych. Autorkę cechuje bardzo dobra znajomość tej dziedziny prawa polskiego i międzynarodowego, a najwięcej miejsca, co zrozumiałe i uzasadnione, poświęca Konwencji o Prawach Dziecka z 1989 roku, ratyfikowanej przez Polskę w 1991 roku.

Na szczególną uwagę i zainteresowanie zasługuje moim zdaniem koncepcja metodologiczna badań własnych Autorki. Za cel badań postawiła ona sobie „zbudowanie względnie spójnej pojęciowo koncepcji pozwalającej opisać, wyjaśnić i interpretować normę prawną i ideę pedagogiczną, jaką jest prawo dziecka do edukacji, oraz projektować działania mające na celu pełną jej promocję w rzeczywistości edukacyjnej" (s. 19). Cel ten został zrealizowany, gdyż Autorka zaproponowała spójną pedagogiczno-prawną koncepcję prawa dziecka do edukacji, a w kolejnej swojej publikacji opisała teoretyczne i metodyczne zalecenia do prowadzenia edukacji na rzecz praw dziecka w szkole wyższej (*Edukacja na rzecz praw dziecka w szkole wyższej*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2014). M. Kozak, zainspirowana Stanisławem Gałkowskim, podejmuje próbę opisania struktury teorii związanej z prawem dziecka do edukacji na czterech poziomach.

> Podstawę koncepcji prawa do edukacji stanowią konkretne założenia filozoficzne i antropologiczne kategorii dziecka, dzieciństwo i edukacja. Drugi poziom to nadbudowana na poprzednim poziomie ogólna koncepcja prawa do edukacji, określająca, czym ono jest, jakie są przesłanki jego zaistnienia, cele i funkcje w praktyce pedagogicznej. Poziom trzeci to pewne konsekwencje

> poprzednio dokonanych ustaleń uszczegółowione do problematyki realizacji prawa dziecka do edukacji, wyznaczające jego specyficzny zakres znaczeniowy w aspekcie ogólnym, jak również szczegółowe przesłanki nierealizowania tego prawa. (…) poziom czwarty obejmuje konkretne założenia praktyczne korzystania z tak skonstruowanej koncepcji prawa dziecka do edukacji, które są konsekwencją podjętej teoretycznej refleksji, w aspekcie przygotowania zawodowego nauczycieli i pedagogów (s. 20).

I tak, zgodnie z przyjętym kluczem metodologicznym, druga część książki to opis barier, jakie mogą utrudniać lub uniemożliwiać realizację praw edukacyjnych. Na podstawie analizy literatury przedmiotu zostały wyodrębnione trzy główne przyczyny niepowodzeń szkolnych: ekonomiczno-społeczne, wychowawczo-dydaktyczne oraz biologiczno-psychiczne. Przedmiotem badań empirycznych były indywidualne przypadki barier edukacyjnych, czyli konkretne sytuacje naruszeń prawa dziecka do edukacji, a wskaźnikami ich zaistnienia – wszelkie informacje zawarte w dokumentach (dokumentach formalnych – aktach spraw indywidualnych, jakie wpłynęły do Rzecznika Praw Dziecka w latach 2009-2010 z zakresu edukacji) oraz elementy wypowiedzi respondentów zebranych w wywiadach „eksperckich" z pracownikami Biura RPO, prowadzącymi sprawy z zakresu edukacji. W toku analiz dwudziestu studiów przypadku Autorka doszła do wniosku o konieczności wyodrębnienia jeszcze, obok typów barier edukacyjnych opisanych w literaturze przedmiotu, bariery normatywnej, rodzicielskiej i bariery naturalnej (związanej ze zjawiskami przyrodniczymi), które to również mogą mieć wpływ na realizację prawa dziecka do edukacji. Wnioski z przeprowadzonych badań nie napawają optymizmem, okazuje się bowiem, że to, co powinno być prawem podstawowym w naszym kręgu kulturowo-cywilizacyjnym i państwie prawnym, doznaje poważnych ograniczeń ze względu na bariery „systemowe", społeczno-ekonomiczne czy nawet polityczne. Zgodnie z prawem międzynarodowym i prawem polskim (które powinno oczywiście być z nim spójne) takie sytuacje nie mogą uzasadniać ograniczenia czy zawieszenia możliwości realizacji prawa do edukacji. Praktyka dnia codziennego odbiega jednak od zapisów ustawowych także w tym obszarze kompetencji do działań instytucjonalnych w naszym kraju.

Przeprowadzona przez M. Kozak diagnoza barier realizacji prawa dziecka do edukacji, poprzedzona wprowadzeniem tego

pojęcia do literatury pedagogicznej (co jest jej niewątpliwą zasługą i ważnym walorem pracy), nie jest bynajmniej optymistyczna, ale zdecydowanie stanowić może krok do dalszych badań empirycznych. Obecna od lat permanentna reforma systemu edukacji zdaje się bowiem coraz bardziej oddalać od samego dziecka – ucznia, od jego prawa do edukacji, akcentując bardziej jedynie obowiązek szkolny. Bariery społeczno-ekonomiczne czy normatywne opisane przez M. Kozak są bowiem związane z inflacją prawa oświatowego i niespójnością przepisów prawnych. Obserwacja życia społecznego i funkcjonowania polskiego systemu oświaty skłania do refleksji nad niwelowaniem barier edukacyjnych nie poprzez reformy edukacji, ale czasem może mimo obecnych reform. Recenzowana publikacja jest godna polecenia dla pedagoga, nauczyciela, dla rodzica i dla każdego człowieka, który troszczy się o dobro dziecka – ucznia.

Justyna Kusztal
Uniwersytet Jagielloński w Krakowie
Instytut Pedagogiki